

Ali et-Tantâvî'nin (1909-1999) Çocukluk Hatıralarından Seçmeler

N. Nihal İnce¹
Zeynep Sevde Akdoğan²

Özet

Suriyeli yazar Ali et-Tantâvî, yirminci yüzyılın önemli tanıklarından biridir. Dergi ve gazetelerde yazmış olduğu yazılarda ve kitap olarak basılan eserlerinde hatıralar önemli bir yer tutar. *Zikrayât* adlı kitabı ise hatıralara tahsis edilmiş eserlerinin en genişidir. Bu çalışma Ali et-Tantâvî'nin söz konusu eserinden hatıra örnekleri sunmayı amaçlamaktadır. Eserin orijinal dili Arapça'dan Türkçe'ye çevirmek için iki bölüm seçilmiştir. Seçilen bölümler çocukluk anlarıyla ilgilidir. Tercüme yapılırken, genel anlamda metnin orijinaline hem şekil-düzen açısından hem de mana bakımından bağlı kalınmıştır.

Anahtar kelimeler: Ali et-Tantâvî, *Zikrayât*, hatıralar

Abstract

Syrian author Ali al-Tantâvî is one of the important witnesses of the twentieth century. Memories have an important place in his writings ranging from newspaper-journal articles to published books. *Zikarayât* is the widest book that he devoted to his memoirs. This paper aims to present samples from the memories which had mentioned in this book. Two chapters were chosen to translate from its original Arabic to the Turkish language. The chosen chapters are about his childhood memories. While translating, generally, the goal text has bounded by the original text both in terms of form and in terms of meaning.

Key words: Ali al-Tantâvî, *Zikrayât*, memories

Giriş

Yirminci yüzyıl dünya genelinde her alanda gerçekleşen bir dönüşümün yaşandığı, bununla beraber sıkıntılarla gelen yenilenme çabaları uğruna silkinişlerin gerçekleştiği bir asır olmuştur. Bu anlamda edebiyat alanında Arap dünyasında

1 Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, nihalince@akdeniz.edu.tr

2 Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, lisans öğrencisi, zeynebsewdeakdogan@gmail.com

Ali et-Tantâvî'nin rolü oldukça büyüktür. Onun sadelik ve halka dönüklükten yana olan tavrı gerek dönemin dergi ve gazetelerinde yazmış olduğu yazılarında ve bizzat kaleme aldığı eserlerinde, gerekse yaptığı televizyon programlarında etkisini hissettirmektedir. Kendisi aynı zamanda bir öğretmen olmasının yanında, uzunca yıllar icra ettiği baba mesleği olan kadılık nedeniyle *edibu'l fukahâ-fakihu'l udebâ* lakabı ile tanınmıştır. Eserlerinde en dikkat çeken yön; oldukça açık, akıcı ve sade bir üslupla okuyuculara bir sohbet havası hissettirmesidir. Bizzat kaleme aldığı dinî, tarihî, genel kültür ve hatırat türündeki kitaplarının yanında, gazete ve dergilerde yazdığı pek çok makalesi bulunmaktadır.

Çalışmamızda, bahsettiğimiz üzere geçtiğimiz yüzyılın önemli Arap edebiyatçılarından olan Ali et-Tantâvî'ye ait, hayatından birçok kesitin yer aldığı ve hatıralarından oluşan *Zikrayât* adlı sekiz ciltlik eserinden, daha çok çocukluk ve gençlik dönemi hatıralarına rastladığımız birinci cildinden iki bölüm seçilerek tercüme edilmiştir.³

et-Tantavi orta yaşlarındayken *eş-Şarku'l Evsat* dergisinde yazdığı dönemlerde hafızlık olarak yayımlanan yazılarının, torunu Mücâhid Me'mûn tarafından derlenip basıma hazır hale getirildiği bu eser, 8 cilt ve alt başlıklar halinde 244 maddeden oluşmaktadır. İlk cildi 1985, son cildi 1989'da basılmıştır. Yazımında belli bir kronolojik sıralama hedeflenmemiş olan eserde; Tantâvî'nin kökeni ve ailesi ile ilgili bilgilerin yanında, çocukluk yılları, eğitimi, gençliği, üniversite yılları, icra ettiği meslekler, İslam ülkelerine yapmış olduğu geziler ve buralarda yaşamış olduğu anılar, yine hukukçu olduğu dönemle ilgili hatıralar yer almaktadır. Basit, sade ve anlaşılır bir üsluba sahip olan eser, okurken kişiye bir sohbet havası hissettirmektedir.

Çevirinin ilk kısmını oluşturan *Ticaret Okulu'ndan Sultani Okul'a ve Türk Devrin-den Arap Devrine* başlıklı bölümde; Tantâvî'nin ilkokul, ortaokul ve lise dönemlerinde devam ettiği okullardan, burada gördükleri derslerden, önemli hocalardan ve yaşanan birkaç unutulmaz hatıradan bahsedilmiş, bu süreçte yaşanan siyasi değişikliklerin insanlar üzerindeki etkisine de sık sık değinilmiştir.

Hayatımda Yeni Bir Devir ve Emevî Câmîi ile İlgili Hatıralarım adlı ikinci bölümde ise; ağırlıklı olarak lise eğitiminin devam ettiği süreçten, okulun yakınlarında bulunan ve adeta bir ilim merkezi olan Emevî Câmîi'nden ve ona karşı duyduğu büyük ilgilen bahsedilmiştir. Ayrıca pozitif bilimler ve dinî ilimler alanlarında eğitim veren bu iki merkezde öğretilen derslere, derslere giren önemli hocalara değinilmiştir. Yine birinci bölümde olduğu gibi bu zaman dilimi içinde yaşanan birkaç hatıra da bu bölümde zikredilmiştir.

Dönemin sosyal, siyasi ve ekonomik yapısına ışık tutacak olan bu çalışmada tercüme yapılırken, genel anlamda metnin orijinaline noktalama işaretleri, paragraf vb. gibi hem şekil, düzen açısından hem de mana bakımından sıkı sıkıya bağlı kalınmıştır. Birebir tercüme yapıldığında anlaşılma problemi olan bazı kısımlarda

3 Birinci cildin 49-55 ile 73-80. sayfaları tercüme edilmiştir, bkz. et-Tantâvî, Ali, *Zikrayât*, Dâru'l-Menâra, Cidde 1982.

ise anlamı birleştirerek daha iyi ifade sağlayan Türkçe ibareler kullanılmaktan kaçınılmamıştır. Yine yazarın daha çok parantez içinde yaptığı açıklamalar nedeniyle oldukça az sayıda kullanmış olduğu dipnotlar ile bizzat yapmış olduğumuz açıklamalar için kullandığımız dipnotların ayrımı yapılarak çalışmamızda belirtilmiştir. Bunun için metnin orjinalindeki dipnotlara yıldız (*) simgesi eklenmiştir.

Çalışmanın anlaşılmasını sağlayacak bu girişten sonra, ikinci bölüm olan hatıraların tercümelerine geçebiliriz.

Ticâret Okulu'ndan Sultânî Okul'a ve Türk Devrinden Arap Devrine

Ani durumun sarsıntısı dinene ve hayat normal akışına dönene kadar beklemeye başladık. İnsanlar da bu yeni devre alışmaya başladılar...

...Kitaplarımızı, defterlerimizi alıp okula gittik, derken bir de baktık ki okul kapatılmış. İsmi onun sonu olmuştu. Aslında ismi dışında İttihat ve Terakki Cemiyeti ile bir ilgisi de yoktu, kaldı ki cemiyetin adıyla, aleyhine delil olabilecek şekilde, yalancı bir savcının geçersiz iddiasındaki payı kadar bile bağı yoktu. Adı birlik cemiyeti idi; ancak bölünmemize neden olan da oydu. Osmanlı beldeleri bir bedendi; Araplar onun bir organı idi, Türkler ve Kürtler de öyle. Sonra onun organlarını birbirine bağlayan, arasını kaynaştıran ipi kestiler, ki o da İslâm'dır. Böylece her bir parça müstakil birer bedene dönüştü. Yani dengeli bir insan değil, bir ucube haline geldi.

Avrupa'da bu devleti (hasta adama) benzetiyorlardı. Hasta mı? Evet! Ancak şu kadar var ki hasta iyileşir; hastalık ayıp da değildir. Ama onların da itiraf ettikleri gibi o, bir "adamdı".

Sultan Abdülhamid yaşlanmış bir devlet ve cılız bir orduyla, kendi topraklarını Avrupa devletlerinden korumayı başarmış hakiki bir adamdı. Dehasıyla onları birbirine düşürüyordu. O, adamları oynatan bir (adam)dı. Ne zaman ki ittihatçıların (çaylakları) geldiler ve devletin dizginlerini tuttular, işte o zaman adamlar ve adam kılıklılar onları oynatır oldu.

Adı Terakkî Cemiyetiydi ve bizim çöküşümüze sebep olan da oydu. Bu devlet, yeryüzündeki devletlerin en güçlüsü olduğu büyük sultanlar devrinden sonra yeryüzünde hiçbir ağırlığı olmayan, kendi evlatları dışındaki yöneticiler eliyle kendi şariatleriyle değil, başkalarının kanunları ile yönetilen devletçiklere dönüştü. Tüm bunlar hamâkat, cehâlet, çirkin gizli hesaplar ve kötü niyetlerle; ne bir inek ne bir deve ne de bir koyunun kazanılamayacağı savaflara girişmesi nedeniyleydi... İşte böyle hem kendini hem de bizi bitirdi ve kayboluşa sürükledi.

Dımaşk, adeta bir düşün sevinci yaşamaya başladı. Hâlbuki sadece bir ay önce matem üzüntüsü misâli keder içindeydi. Sonra yokluk, yerini varlığa bıraktı. Ekmeğin müşterilerin önünde serili, her çeşitten ve her yerde, tıpkı önceden olduğu gibi. Şeker çoğaldı kahve, pirinç ve (gaz) da öyle. Kaybedilen her ne varsa bulunur hale geldi.

Yeni bayraklar dükkânlarda ve evlerin kapılarında dalgalanıyordu. Güçlü ve kursuz melodilere sahip Türkçe marşlar Arapça marşlara çevrilmiş; sözleri hemen uyarlanmış; eski Türk melodileri yeni Arapça marşlara giydirilmişti. Şam'da da insanlar (doğu beldelerinin çoğunda olduğu gibi) genel itibarıyla ne siyasetle ne de yönetimle ilgileniyorlardı. Umurlarında olan şey, üzerlerine farz olanı yapmak, çocuklarını korumak ve dinlerinin kendilerine haram kılmadığı şeylerle kendilerini eğlendirmektir. Bu sebeple darlıktan sonra gelen bolluk ve savaştan sonra gelen barış sebebiyle seviniyorlardı. Kâr ve zarar dengesini tartamadılar. Yine bu durumun hayır yönünün mü yoksa şer yönünün mü daha fazla olduğuna da dikkat edemediler. Bir devrin bitip, bir diğer devrin başladığının farkına varamadılar.

Roma'nın düşüşü, ilk çağların bitişi orta çağların başlangıcıydı. Ancak bu, eğer Roma'nın düşüşü Perşembe günü idi ise Çarşamba gününün ilk çağlarda, Cuma'nın ise orta çağlarda olduğu anlamına mı gelmekteydi?

Yine Emevî devri Mervan'ın katli ve Seffâh'ın yönetime gelişi ile sona erdiğine göre, Mervan'ın ölümünden önceki gün yazılan kasîde Emevî şiirinin karakter ve niteliklerini taşıırken; bir gün sonra yazılan ise Abbâsî şiirinin karakter ve niteliklerini mi taşıyor?

Anî dönüşümler bu varlık dünyası için sünnetullahı aykırıdır. Gece kopkoyu bir karanlık, sonra da gündüz aydınlık ve parlak olur. Peki karanlığın nûra dönüşümü bir anda mı oluyor? Yoksa Allah Teâlâ geceyi gündüze mi katıyor?

Küçük bir çocuktum, yaşlı bir adam oldum. Peki, bir saat içinde mi çocukluktan gençlik dönemine geçtim ya da gençlikten yaşlılığa? Peki, bu değişimi hissettim mi?

Saatteki akrebi gözle. Onu hareket ederken görmezsin, ancak görünüşteki tüm sakinliğine rağmen o, bir saati tam (tur) döner.

Yeni devrin doğuşuna şahitlik ederken işte biz de böyleydik. Bu devrin doğum sancıları Birinci Dünya Savaşı'nın başında; doğumu ise İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda olmuştu. Ancak bizler bunu hissedemedik çünkü bu durumun içinde yaşıyorduk.

Eğer bir (asansörün) içinde kapalı olarak bulunsaydın, onun yukarı çıktığını ya da aşağı indiğini hissediyor muydun? Sen ancak dışarı çıkıp sonra durup baktığında onun hareket ettiğini anlarsın. Biz de böyle, gerçekleşen hakikati şimdi idrak ediyor, kâr ve zararı tartabiliyoruz.

Ticaret Okulu'na veda etmeden önce, onun entelektüel, lider ve kitleleri peşinden sürükleyen bir kesimi mezun ettiğini hatırlıyorum. Keşke isimleri bende olsaydı. Ancak ben aklımda kalanların adlarını söyleyeyim: Tanınan siyasetçi, Suriye Başbakanı Hâlid el-Azm Bey onlardan biridir. Oradan mezun olmamış olsa da, bir süre orada ders görmüştür. Yine onlardan; veto hükümetinin ikinci başkanı Subhî el-Kuvvetlî Bey ile Başsavcı Fuâd el-Mehâsinî Bey. Oradan mezun olup diplomasını alanlardan ise, doktorlardan; Tâhir...et-Tantâvî'yi hatırlıyorum, mezuniyetinden sonra tıp fakültesine girerek 1920 yılında doktor olmuştur. Yine onun arkadaşları

Dr. Muhammed Sâlim ve Dr. Süheyl el-Hayyât ki henüz hayattadır, Allah ömrünü uzatsın ve kalanlara rahmet etsin.

Önde gelen hocalar orada dinî dersler, Osmanlı ordusunun komutanları da matematik ve pozitif bilimleri öğretiyorlardı. Şunu söylemem yeterli olacaktır ki, Suriye Vilâyeti'nin Bekâ', Ba'lebek, Trablus, Ürdün'den, Meân'a kadar olan bölgeyi içine aldığı zamanlar Suriye Maarif Müdürü olan Haşim Bey bu okulun hocalarındandı.

Okulun övgüye değer yönlerinden biri de spor dalları⁴ ile erken dönemde ilgilenmiş olmasıdır. Dr. Muhammed Sâlim futbolla ilk ilgilenenlerden ve eski oyuncularındandı. Geçen sene⁵ vefat eden amcamın oğlu Dr. Tâhir et-Tantâvî de Sâlihiyye'de ki evinin bahçesinde kendisi ve kardeşleri için eksiksiz bir saha inşa etmişti...

İşte bu okul kapatıldı ve öğrencileri farklı okullara dağıldı. Babam da beni ikinci Sultâniyye Okulu'na verdi. O medrese, Merce'deki⁶ Yelboğa Cami'nin doğu tarafındaki genişçe sahnı içerisinde ve sahnin etrafına inşa edilmiş odalardaydı. Büyük gölete gelince üzerine onu iki eşit kısma ayıran ahşap bir set kurulmuştu; bir kısmı mescit tarafında bir kısmı da okul tarafında kalıyordu.

Eskiden câminin bulunduğu yer suçluların asıldığı bir tepeydi. Sonra Şam Valisi Seyfeddîn Yelboğa orayı alınca hicrî 847 senesinde o tepenin üzerine bu câmiyi inşa etti.

Allah'ım! Hayatımda ne kadar da çok dönüm noktası var! Ömür vadisinde yol ne zaman beni bir sapağa götürse, etrafımdaki manzara değişiyor.

Ticâret Okulu'nda Türkçe öğreniyorduk, Arapça öğrenir olduk; Sabahları (Pa-dışahım çok yaşa!) diye bağırdık, (Yaşasın Arap istiklâli) diye bağırdık; Fransızca gramer işlenmeye başlamıştık ki, İngilizce gramer işler olduk.

Adil olmak gerekirse şunu söylemeliyim, bir ispata ihtiyacı olmayan Türk halkının müslümanlığına işaret olsun diye, Türkçe eğitimi besmele ile başlıyordu. Türkçeyi okuyor ve Arap harfleri ile yazıyorduk. Aramızda (yani islam ümmeti içerisinde) dilimizi zayıflatıp Arap harflerini Latin harfleriyle değiştirmek suretiyle dinimizle savaşıyor biri henüz ortaya çıkmamıştı. Tıpkı (sonradan) Endonezya diline yaptıkları gibi ki, o da Arap harfleriyle yazılırdı. Adı (Türkçe İsimler) olan küçük bir kitabı ezberleyerek başlamıştık. En başındaki kelimeler; Tanrı: şanı yüce olan Allah, peygamber: nebî, abdest: vudû, namaz: salât...

Hâlâ da ezberimdedir. Tıpkı binbaşı (yani bin kişinin lideri) kelimesinin kâf-ı nûnî⁷ ile yazıldığı gibi (Tanrı) kelimesi de kâf-ı nûnî ile yazılıyordu.

Belki de Mısırlı tarihçi İbn Tağrî Berdî'nin adı (Tanrıverdi) yani "Allah vergisi" idi. Bu benim kendi fikrimdir, bir delile dayanarak söylemiş değilim.

4 Muhammed el-Azm'in "Müzekkîrât" adlı eserine bakınız.

5 1400 h.

6 O dönemde Şam'da târihi bir meydanın adı; günümüzde Sâhatü's-şühedâ denilmektedir.

7 Osmanlı Türkçesi'nde "nûn" yerine "kef" yazılmasıdır, bkz. Açikel, Tekin, Osmanlıca Metinleri Okumaya Giriş (yeni başlayanlar için), TÜDİAD, 2009, 15.

Dımaşk'ta sadece bir tane Sultânî Okulu vardı, o da Anber Okulu'ydu. Sonra Türk hâkimiyetinin son dönemlerinde bir tane daha açıldı. Medreseye mektep diyor-duk. Sultânî ise lise demektir. İşte bu okul, (Arap Sultânî Okulu) (Zeytûne Hâtun) caddesi üzerinde idi. Burada okumuş olduğumu bildiğim kişilerden; hocamız Şeyh Zeynelâbidîn et-Tûnusi ve Şeyh İsmâuddîn el-Hasenî ki kendisi Şeyh Bedreddîn el-Hasenî'nin oğlu, Suriye Cumhuriyeti'nin başkanı olan arkadaşım Şeyh Taceddîn'in abisi ve (geçmişte) Suriye'de Fetvâ Dairesi Müdürü olan Şeyh Fahreddîn'in babası olur.

Şu zeytin ağacına gelirse, o, yaşlanmış bir ağaçtı. Önünde kadınların paçavraları bağladıkları demirden bir kafes vardı. Altında bir kabir, yanında da sahtekâr (bir ihtiyar) vardı. Bu puta hizmet etmeyi geçim kaynağı haline getirmişti.

Onun gerçekten de garip bir hikâyesi vardır. Şöyle ki, Kâsım el-Ahmed (dostumuz ve arkadaşımız, vefalı bir ağabeyimiz ve dürüst bir bakan olan Nihâd el-Kâsım'ın dedesi, Allah ona rahmet etsin) İbrahim Paşa'ya başkaldırdığı zaman, uzun mücadelelerden sonra İbrahim Paşa onu tutuklamış ve beş arkadaşı ile beraber buradaki zeytin ağacının altında asmıştır. İnsanlar da ona (zeytin ağacındaki altılı) demeye başlamış, sonra da hikâyeyi unutup ağacı da kutsallaştırarak ona (Zeytûne Hatun) demişlerdir!⁸

Girdiğim ikinci Sultânî ise Şerif Faysal b. Hüseyin ve İngiliz Laurence'ın Dımaşk'a girişinden sonra açıldı. İbtidâiyye ve Sultânî (yani lise) şeklindeydi. İlkokul bölümünün müdürü Şerif Akbıyık'tı. Duyduğuma göre kendisi hâlâ hayattaymış, Allah ona güç versin. Lise bölümünün müdürü aynı zamanda (genel müdür) da Şam'daki resmî öğretmenlerin hocası Saîd Murad Hocaydı.

Hocalarımız arasında Nablus'tan bir genç (yani o zamanlar gençti) hoca vardı. Bana Arapça cümle kuruluşunu ilk öğreten oydu. Menfelûtî'nin makalelerini alır, anlamamızı sağlar, sonra da bizden de onun gibi yazmamızı isterdi. Onun öne çıkan özelliği sesi idi. Birçok ses işittim ancak ondan daha tatlı, daha dokunaklısını duymadım. Birgün genel bir toplantıda, Şerif Faysal'ın önünde (düşmanın saldırısı karşısında vay benim vatanlarıma) marşını söylemişti. Şerif Faysal da kendisini çok beğenmiş ve onu birinci Sultânî okulda mûsikî dersi hocası yapmıştı. Sonra da okulun seyyar hocası oldu. Farklı okulları dolaşıyor, her bir okula varışı bir sevinç sebebi oluyordu. O, Arapça marşlar yazan ya da Türkçe marşları tercüme edip, asıl nağmelerini yeni marşlara uyduran kişilerden biriydi. O, Hüsnî Kenan hoca idi. Onun hakkında konuşmaya tekrar döneceğim, zira onunla iletişimimiz 1980 yılında, o vefat edene kadar devam etmiştir. Allah ona rahmet etsin.

Oradaki arkadaşlarıma gelince şunlar dışında hatırlamıyorum: yeryüzü Şeyhu'l-Arz Salâh ki O, birkaç sene öncesine kadar buradaydı. Avukat şair Abdülhakîm Murad, O'nu da otuz senedir görmedim, sanırım kendisi Kuveyt'te ve Hasan es-Sekâ el-Kimyâî hoca, onun da başına neler geldi bilmiyorum.

8 Arapça'da 6 sayısı sitte şeklinde yazılır, dolayısıyla halk ağzında zamanla değişen bu kelime "sitti" yani hanımefendi kelimesine dönüşmüştür. Sitti kelimesi de esasında seyyideti kelimesinin halk ağzındaki kullanımıdır. Böylece "es'sitte bi'z zeytûne" yani zeytin ağacındaki altılı manasındaki kalıp, "Sitti Zeytûne" yani "Zeytûne Hanımefendi" manasında kullanılır olmuştur.

Bu okulla ilgili hafızamda kalan anılardan biri de şudur: Dımaşk yeni askeri yöneticisi, Osmanlı ordusunda en yüksek rütbeye sahip Arap olan, Rıza er-Rukâbî Paşa bir gün okulu ziyaret etmiş ve bizim sınıfa girmişti. Eğitim Bakanı, öğretim sorumluları ve okul müdürü arkasındaydı. Üzerinde askeri (general) üniforması, omuzunda rozetler ve göğsünde de farklı işaretler vardı.

Hüsnî hoca bize “Hullî” kasidesini ezberletmişti. “Yükselen mızraklara bizim başarılarımızı sor.” Ancak o ikinci beytini değiştirmiş ve şöyle yapmıştı:

“Arap ve Arnavutlar’a, Türk ve Alman askerlerine neler yaptığımızı bir sor.”

Hasan es’Sekâ bunu yüksek sesle, coşkulu bir dille okuyordu. Paşa onun sözünü keserek sordu: “Bunu sana kim öğretti?”

Korkuya kapıldı ve hocayı işaret etti. Paşa elini hocaya uzatmıştı, ancak hocanın rengi sararmıştı. Eğer koltuğa dayanmamış olmasaydı düşmüştü...

Bir de baktık ki Paşa onunla tokalaşıyor!.

Paşa ve beraberindekiler çıktıktan sonra hoca dedi ki: “Gördünüz mü çocuklar? İşte cesaret böyle olur!..”

Pantolonundaki ıslaklığı görmeyelim diye dönmüştü!

Sanmayın ki ben onu takdir etmediğim yahut ona saygı duymadığım için bunu o vefat ettikten sonra yazıyorum. Hayır vallahi. Eğer naklettiğim şeyin onun hoşuna gitmeyeceğini bilseydim yazmazdım. Aslında ben bunu o hayattayken yazdım. O da bu okuduklarına güldü, sonra kendi eliyle bu hikâyeyi yazdı ve üstelik kendisiyle ilgili daha vahim şeyler anlattı. Allah rahmet etsin.

Bu okulla ilgili anılardan bir diğeri de Beradé⁹ taşkınidir. Hakkında çok şey yazılan; altı kolu: (Yezid, Tora, Bânâs, Kanavât, Kanât ve Dirânî) kendisinden ayrıldıktan sonra, (Merce’ye) ulaşan, bir kedi sırtını ıslatacak kadar dahi suyu kalmayan Beradé. Büyük nehirlerin suları denize giderken bir damlası bile heder olmayan Beradé... Suyunu ne kendine saklamıştır, ne de deniz onunla dolmuştur. Beradé ki, Şevki’nin onunla ilgili yazdığı şiirlerini duyduktan sonra sekreteri, Dımaşk’ı ziyaret etmiş ve onu gördüğünde hayretle şöyle demişti: “Beradé bu muymuş?”

Beradé bu, o Merce’ye varır da biz onu özgürce akışından mahrum bırakmak ve su kemerleri altında hapsedmek istersek, bir de Merce’de dolaşanlar onun üstüne basıp geçerse öfkelenir... Öfkelenince de Merce’yi de içindekileri de boğar... İşte okulumuz da (İkinci Sultânî) onun içindekilerdendi. 1918 yılındaki bu taşkını çok iyi hatırlıyorum ve gözümde canlandırabiliyorum: Öyleki okul tamamen bir gölete dönmüş ve sıralar sandallar gibi suyun yüzeyine çıkmıştı. Öğrenciler çılgınlıklar atıyor, polis çağırılmış, öğretmenler küçükleri kurtarmak için koşuşturuyorlardı... Unutulmaz bir gündü.

Hayatımda Yeni Bir Devir ve Emevî Câmîi Hakkındaki Hatıralarım

9 Beradé: Suriye’nin başkenti Şam’ın kuzey doğusunda yer alan bir nehirdir.

(Çakmakkiye Okulu)¹⁰ dönemi; Şam'ın hocası Şeyh İd es-Sefercelânî'nin okulu. Hayatımda yeni bir dönem. Oradan önce bir sıbyan mektebine ve iki farklı okula gitmiş, birçok ilkokul ve lise öğretmeni görmüştüm. Şüphesiz bunlar bende iz bırakmıştı, ancak ben o zaman bunu fark edemedim. Şimdi ise ya yaşımın küçük oluşundan ya da kendini öğrencilerine adama konusunda Allah'ın kendisine böylesine bir güç verdiği bir başka hocaya rastlamadığımdan diğer hocaları hatırlamıyorum. Tesirini kendimde hissettiğim ilk dönem, işte bu dönemdir.

Bu dönemin fikir dünyamı oluşturan ve davranışlarımı belirleyen unsurlarını dört madde ile sınırlandırabilirim:

- 1- Okulun müdürü ve sahibi Şeyh İd
- 2- Emevi Câmî ve onun ders halkaları
- 3- Hocamız Şeyh Sâlih et-Tûnusî
- 4- Babamın ve amcalarımın arkadaşı olan âlim bir adam. Güçlü bir şahsiyet sahibi, büyük bir Mâlikî fakîhi, etrafındakiler üzerinde iz bırakan biriydi. Ondaki tuhaflık delillerdekenden ziyade dâhilerdeki tuhaflığa daha yakındı.

Şeyh İd'e gelirse, aslında geçen bölümde onunla ilgili bir kısım hatıralardan bahsetmiş, özelliklerine de değinmiştim. Yine de onunla ilgili yeni bir şeyler daha anlatmamın bir sakıncası olmamalı.

Bu adam çok usta bir öğretmendi. Bize sadece belirlenmiş konuları anlaşılır yöntemlerle anlatmakla kalmaz, biz masasının etrafında kümelenip onu dinlerken, okulun bahçesinde aramızda dolaşırken, sözlerini ve nasihatlerini adeta üzerimize serpiştirir, bizi eğitirken öğütlerini bizden esirgemezdi. Belki de söylediği anda dikkat etmediğimiz bir kelime o an için geçip giderdi. Ancak o, aslında içimize işlemiş, tâ en derinimize inmiş olurdu. Öyle ki ben şimdi bile yeri geldikçe birçoğunu hatırlıyorum.

Bunun gibi sözler de ancak kendisine karşı öğrencisinin gönlünde saygı ile birlikte sevgi bulunan bir öğretmen tarafından sarfedilir. Öyleki sınavlarda sorumlu olunan ve sınıfta işlenen dersler unutulsa dahi, bu sözler günlerce kalır. Size şöyle bir örnek vereyim:

Bir çölü geçiyorsun, kupkuru topraktan başka birşey görmüyorsun. Ne bir gölge, ne bir su, ne de bir yeşil bitki. Yağmur yağdığında ise bakıyorsun ki silkinmiş, büyümüş, çiçeklerden ve otlardan yemyeşil bir elbise giyinmiş ve otlayan hayvanlar için bir tarla, gözler için de bir zevk haline gelmiştir. Peki tüm bu bitkiler nereden gelmiştir sizce?.

Gözlerin bile göremeyeceği kadar küçük tohumlardan. Allah, bazılarını kısıcık kanatlara benzer şeyler giydirmiştir ki rüzgârlar onu taşır ve kum taneleri arasında savurur. Ancak sen güneşin parıltısı altında kavrulan kum tepelerinden başka birşey görmezsin...

10 Suriye'de krallık döneminde Emir Seyfeddin el-Çakmak'ın medresenin retore edilmesini emretmesiyle tekrar inşa edilen bu medrese, emirin soyadıyla isimlendirilmiştir.

Allah yağmurları yağdırıp, bu bitkilerin yetişmesine sebep kıldığı (durumları) da bir araya getirdiği vakit, bakarsın ki o ustaca yapılmış bir çiçek ile ergin bir meyve ya da yırtıcı bir diken ile öldürücü bir zehir olmuş.

İşte bütün işittiklerin de böyledir. Küçükken duymuş olsan da fark etmez. O ya bir hayır ya da bir şer tohumudur. (Uygun bir durum) geldiği zaman seni ya cennet yoluna götürür ya da cehennem.

Öyleyse dergilerde ya da kitaplarda okuduklarınıza, radyolarda ve konferanslarda duyduklarınıza, dizilerde ve tiyatrolarda izlediklerinize dikkat edin okuyucular! Ve sanmayın ki kitabın bitişiyle, konferansın sona erişiyiyle ya da tiyatrodaki perdenin kapanışıyla birlikte onun tesiri de kaybolur; aksine bazıları hayat devam ettiği sürece kalır.

Bizler için birer baba, birer terbiyeci, gözetmen ve nasihatçi olan ilk hocalarımızdan İd es-Sefercelâni ve onun gibilere Allah rahmet etsin.

Biliyorum ki bu kısmı okuyanların yüzde doksan dokuzu Şeyh İd'in adını dahi duymamıştır. Onunla ilgili haberlerle de ilgilendiklerini sanmıyorum. Zaten meçhul bir asker, insanların övgülerindeki payı da ancak bu kadar olur. Fakat insanlardan ona ne? Onun insanlardan beklediği ne? Allah katında o meçhul değildir, bilinmektedir. O da biz de ona (Allah'ın fazlı ve merhametinden) cenneti bahşetmesini dileriz. Yine onun gibi samimi mücahitlerden sessizce bu yolda çalışanlar için de bunu dileriz. İnsanlara fayda veren ve onları yeryüzünde kalıcı kılan şey şöhret ve daima anılmak değil, Allah rızasıdır. Onun sevabı da çok yücedir. O zaman kalıcı olanı talep edin, en büyük tasanızı fani şeyler için koşuşturma haline getirmeyin.

Allah'tan benim de sizlerin de kalplerini gafletten uyandırmasını dilerim. Bu dua-ya sizden daha çok muhtacım. Çünkü gaflete en çok dalmış olanınız benim.

Emevî Câmii

Anılardan oluşan bu bölümde, bir parantez açarak değineceğimiz Emevî Câmii hakkındaki bahis için üç sayfalık bir alanın yeterli olacağını mı sanıyorsunuz?

(Çakmakıyye Okulu) caminin doğu kapısının önündeydi, hâlâ da orada bulunmaktadır. Biz de dersler arasında, namaz vakitlerinde ne zaman elimize bir fırsat geçse, hemen oraya giderdik. Bizim için bir gönül eğlencesi, sevgi yeri, aynı zamanda da maalesef bir oyun alanıydı!

Bahsettiğim o günlerde (1919 senesi) ben ne zaman Emevî Câmii ile ilgili bir bilgi işitsem, hafızamda onu saklıyor, duyduğum ya da okuduğumdan hiçbir şeyi unutmuyor, ilk seferde ezberliyordum ve benden kaçmıyordu. Şimdi siz bana diyorsunuz ki: "Delikanlı ben buradayım diyendir, geçmişte olanla övünme de bize şimdiden haber ver."

Bu söze katılıyorum. Ben hâlâ duyduğum ya da okuduğum şeyi (hatırlarım). Ancak metnini unuttur, manasını anlatırım; Yine kimden duyduğumu, nerede oku-

duğumu unuturum. Bu benim şükrettiğim, Allah'ın bana karşı olan bir lütfudur. Yaşlılıkta da çocuklukta olduğum gibi olmamı mı bekliyorsunuz? Heyhât!

~Yaşlıyken gençlik günlerinde olduğun gibi olmayı mı bekliyorsun? ~

~ Kendi kendini kandırmışsın, çünkü eskimiş bir elbise yeni gibi olmaz.¹¹ ~

Şu an benim tanıdığım yaşlıların birçoğundan beden olarak daha kuvvetli, hafıza olarak da daha güçlü olmam (Allah'ın lütfuyla) benim için yeterlidir.

Daha sonra onunla ilgili bilgilerden ne duyarsam toplamaya başladım. Bu sebeple o kadar çok birikmişti ki Mısır-Suriye birliği döneminde Evkaf Bakanlığı bana turistler için kılavuz mahiyetinde Emevî Câmii ile ilgili bir kitap yazma görevini verince, onlardan yeterli gelecek bir özet çıkarıp camiye ziyaret edenlere sattıkları (Emevî Câmii) adlı kitaba koydum. Kitabın parasını (onlar alıyordu...) Bilgileri aldığım kaynakları belirtmemiştim çünkü ben, elli yıldan fazla bir süredir basılı bulunan kitabım (Ebu Bekr es-Siddik) adlı kitabımda da, (Ömer Bin Hattâb) ve (yüz yetmiş) kaynaktan topladığım (Ahbâru Omar) adlı kitapta da tüm bilgilerin kaynaklarını; (kitap, baskı, cilt, sayfa no şeklinde) ek kısımlarına koymuştum. Sonra aralarında Abkariyyât¹² serisinin yazarlarından, Akkâd ve Muhammed Hüseyin Heykel'in de bulunduğu usta ve yeni yazarlar bunları aldılar ancak bilgileri doğrudan kaynağına atfettiler ve bunları naklettikleri kitabımın adını zikretmediler. Bununla ilgili delil ve kanıtlarımın olduğunu önceden de söylemiştim. Allah onları affetsin.

Burada (Emevî Câmii) kitabımda olanları sunmuyorum. Çünkü bugün bir tarihçi kalemiyle yazmıyor, konuşmacı birinin diliyle anlatıyorum.

O zamanlar Emevî Câmii ders halkalarıyla doluydu. Sadece öğleden önce ve sonra belli saatler dışında (en az) üç dört halka bulunurdu. Sabah namazından, ikindiden ve akşam namazından sonra orada dersler olurdu.

Giriş kısmında iki büyük hadisçi: muhaddis-i ekber dedikleri Şeyh Bedreddîn el-Hasenî ve Şeyh Muhammed b. Câfer el-Kettâni'nin iki ders halkası vardı. Şeyh Bedreddîn'e gelince, kendimi bildim bileli onun Şam ulemasından olduğunu duyardım. Kubbenin altındaki dersine birçok defa katılmıştım. Bölgedeki büyük hadis âlimlerinin eğitimi büyük kubbenin altında olurdu. 1935 yılında vefat ettiği gün (Risâle) dergisindeki yazımda ondan bahsetmiştim. Yine ez-Zirikli Hoca bu makaleyi (A'lâm) adlı eserindeki biyografisinin kaynaklarından biri olarak kullanmıştı. Bütün Şam onun vefatı sebebiyle derinden bir sarsıntı yaşamıştı. Suriye uleması Dımaşk'a doğru acele ile yola çıkmış, tüm şehirlerden gelmişlerdi. Nihayet (1919 senesi olaylarından bahsederken) sözü kendime getirerek diyeyim ki, onlar, onun vefat haberini Emevî Câmii'nde insanlara duyurma görevini bana vermek suretiyle beni şerefleendirme kararı almışlardı. Dımaşk, Dımaşk olalı bundan daha büyük bir kalabalık görmemişti.

11 Ebû Osman el-Câhız'a ait bir beyittir.

12 1942'de Abbâs el-Akkâd tarafından yayınlanmış bir kitap dizisidir. Hz. Muhammed (sav), Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve Hâlid b. Velid ile ilgili yazılmış altı ayrı kitaba kısaca Abkariyyât denilmektedir.

Şeyh el-Kettânî ise hadis ilimleri bilgisinde otorite biriydi. Onun (tevazu göstererek) “er-Risâletü'l-Mustatrafe” diye isimlendirdiği büyük kitabı da bu ilme delildir ki, bu asırda onun bir benzerini yazan bir başkasını da tanımadım. Sanıyorum ki o, kitabı bizzat yazmıştır. Bununla ilgili kitabı basan can dostum, abim Şeyh Yâsin Arafa'ya sorabilirsiniz.

Dersine girerdik, sonra halkanın muîdi¹³ okurdu ki O, (hocanın oğlu, ve arkadaşım es-Seyîd el-Muntasar'ın babası) es-Seyyîd Muhammed ez-Zemzemî idi. Sonra hoca hadis râvileri hakkında konuşmaya başlar, teker teker onları sayar, güvenilir olanlarını ve eleştirilmiş olanlarını söylerdi. Sonra metin hakkında kiptan okuyormuşçasına konuşurdu. Bunu bir kral heybetiyle, bir köle tevâzusuyla, benzeri olmayan bir âlim vukufiyetiyle ve tatlı Fas lehçesiyle yapardı. Her iki hoca da, Şeyh Bedreddîn ve Şeyh Muhammed b. Câfer Faslı'ydılar, ancak Şeyh Bedreddîn Dimaşk doğumluydu.

Bize adı Şeyh Belğîsî olan Faslı bir hoca gelmiş, Emevî Câmii'nde bir müddet ders vermişti. Mantıkla ilgili konularda ve problemlerin çözümünde muhteşem biriydi. Yine Emevî Câmii'nde ders veren hocalardan; Şeyh el-Kâfi'yi ve günlük dersleri meydandaki Dekkâk Câmî'nde olduğu için özellikle Ramazan'da ders veren hocamız Şeyh Behçet el-Baytâr'ı hatırlıyorum. Bu camide aynı Emevî Câmii'nin minaresine koyulan (halı) gibi başka bir küçük örtü vardı. Bu iki örtüyü de dedemiz Şeyh Muhammed et-Tantâvî yapmıştır.

Yine şunlar da Emevî Câmii'nin hocalarındandır: Şeyh Hâşim el-Hatîb ve Şeyh Abdülkâdir el-İskenderânî; Şam Bölgesi'ne yerleşmiş Mısırlı bir âlimdi. Mısır lehçesi ile konuşuyordu. Yine Şeyh Ahmed en-Nüveylâtî, müfessir Şeyh Abdullah el-Alemî o da Dr. Abdülhalîm ile Dr. Abdülbâsî'tin babaları, ki onlar benim (Anber Okulu'ndaki) arkadaşlarımdandı. Ayrıca Dr. Abdüsettâr o da, ikisinden daha küçük olan kardeşleridir ve burada doktor olarak çalışan Fevvâz adında henüz karşılaşmadığım bir oğlu vardır. Mevlânâ Hâlid'in torunu olan Şeyh Hâlid en-Nakşibendî de Emevî Câmii hocalarındandır. (Bu onun Hintli adetlerine göre tanındığı lakabıdır.) Türkler âlime (mevlâ falanca) derler, (*eş-Şekâik'un-Nû'mâniyye fî Ulemâ'id-Devleti'l-Osmâniyye* adlı esere bakınız.) Kürtler de (falanca mol-la) derler, aslı ise mevlâdır. Java'yı ziyaretim sırasında adı Kiyâi Dahlân olan bir âlim gördüm. Ancak “kiyâ” âlim olan biri için bir isim değil, bir lakaptır. Böylece Şâfi Fakîh el-Kiyâ el-Herrâsî'nin adının anlamını da öğrenmiş oldum.

Dedim ki, Şeyh Halid en-Nakşibendî, Nakşibendiyye tarikatini Şam'a getiren Mevlânâ Hâlid'in torunu (ya da oğlu)dur. Ancak bununla beraber o bir selefidir ki bu da şaşılacak bir durumdur. el-Eğânî'nin yazarı Ebu'l-Ferec el-İsfâhânî de aynı şekilde hem Emevî soyundan hem de Şii mezhebindedir. Yine Saîd el-Mevlevî'nin iki oğlunun durumu da böyledir; ailesi Mevlevî Tarikati'nin ileri gelenlerinden, kendisi ise Selefî'dir.

O zamanlar Şam'da Selefilere “Vehhâbiler” derlerdi ve “Vehhâbîlik” onlar için korkunç bir suçlamaydı (Kitabımın 1. cildindeki Şeyh Muhammed b. Abdulvehhâb

13 Tekrar yapmakla sorumlu kişi

ile ilgili kısmı okuyunuz). Bir defasında (el-Medhal'in) yazarı Şeyh Abdü'l-Kâdir Bedrân'ın halkasında beni suçüstü yakaladıkları için cezalandırılmışım.

Emevî Câmî' nin hocalarından Şeyh Yâkup el-Medenî de Osmanlı devrinin son zamanlarında Medine halkının bir kısmı Şam'a doğru kaçarak orayı terk ettiğinde, göç edenlerdendi. Yine Şeyh el-Îtâh da onlardandır. O, akıcı dili olan, gür sesli, hurafeci bir sufi idi. Sûfiyye'nin bir kısmı şeriat ile uyum halindedir. (Salıkların Metodları) adlı kitapta olduğu gibi Kur'an ve sünnete muhalefet etmez.

Medine'den bize gelen hocalardan bir diğeri ise, Mescid-i Nebevî'nin müezzinlerinden biri olan Şeyh el-Ġâtıs idi. Öyle ki bazı Emevî Câmii müezzinleri Medine'ye has ezan makamını ondan öğrenmişlerdi.

Bu müezzinlerin adetlerinden biri de yatsı namazından sonra Allah'a yakarış ve Hz. Peygamber ile ilgili ilahiler söylemekti. Bu, Mısır ve diğer ülkelerde uygulanan bir adettir, (Bu da bid'attir) ancak Şam'daki uygulama, bildiğim kadarıyla başka yerlerdeki uygulamalardan bir yönüyle ayrılıyordu. O da şudur, bu ilahilerin makamları günlere bağlıydı. Her bir günün yedi temel makamdan (nağme) bir makamı vardı. Her kim o günün hangi gün olduğunu bilmiyor ve makamların farkında ise, ilahinin nağmesinden (yani makamından) bunu anlardı. Sanırım bu düzenlemeyi Şeyh AbdülĠanî en-Nablûsî yapmıştı.

Büyük Şâfi fakîhi Şeyh el-Cüberî ve Şeyh el-Uzerî de Emevî Câmii'nin hocalarındandı. Şeyh el-Uzrî acayip biriydi, ona gazelden bir beyit dinletince kızıp köpürdü. Derslerinde çok açık sözlüydü. Fransızlara ve onlarla işbirliği yapanlara en çirkin küfürleri sarf ederdi. Bu yüzden onun ders vermesini yasakladılar.

Âlimlerden Şam Bölgesi'ne gelen herkes Emevî Câmii'nde ders verir, orada ilmini ortaya koyar ve meşrebini yansıtır. Ben de orada Mısır, Kuzey Afrika ve diğer bölgelerin büyük âlimlerinin derslerine katılmışım.

İlginç Bir Olay

Şerif Faysal geldiği zaman Hicaz'dan gelen âlimlerin ve diğer insanların sayısı çoktu. Bu anlatılmasında bir fayda olmasa bile zevk alacağınız, ilginç bir olaydır. Şöyle ki, Şerif Faysal, Osman Paşa'nın evine yerleşmişti. O ev, Fransız Büyükelçiliği'nin daha sonra satın alıp yerleştiği evdi. Göçmenlerin ilk mahallesi olan (Afif) mahallesinde bulunuyordu. Sonra elçilik çalışanları da civardaki evlere yerleştiler. Amcam Şeyh Abdülkâdir'in de iç ve dış kısmı olan çok geniş bir evi vardı. (Min Hadîsî'n-Nefs adlı kitabımdan ayrıntısını okuyabilirsiniz) Onun da dış kısmını kiraladılar.

Mekke'ye yerleştiğim sene, bir gün Harem'de yürüyordum (h. 1384 yılıydı). O zaman henüz inşası tamamlanmamıştı. Birden beni çağıran bir ses işittim ve döndüm. Bir de baktım ki karşımda güzel görünüşlü, arkasında onu takip eden bir grup olan yaşlı bir adam. Sonra yanıma gelene kadar bekledim. Dedi ki: "Sen Şeyh Ali misin? "Evet" dedim.

Sonra sevindi ve beni hoş bir şekilde karşılayarak selamladı ve sormaya başladı. Dedi ki: “Şeyh Mustafa’nın oğlusun değil mi? “Evet” dedim.

O da dedi ki: “O nasıl?” Şaşırdım ve dedim ki: “Allah rahmet etsin”

“Ne zaman” dedi, “Hicri 1343 yılının Şaban ayında, yani kırk yıl oldu.” dedim.

“Allah rahmet etsin. Allah rahmet etsin. Ya amcan Abdülkâdir?” dedi. “Vefat edeli yirmi yıl oldu.” dedim. “Ya kardeşi? Ya falanca ile filanca?” dedi.

En az yirmi yıl önce vefat etmiş insanlar hakkında soruyordu.

Dedim ki: “Efendim siz kimsiniz? Ashab-ı Kehf’ten kalanlardan mısınız!! Sonra anladım ki o, Şeyh Hasan Fad’ak’mış. Allah rahmet etsin. (Sonradan hatırladığıma göre) O, Şerif Faysal’ın imamıydı. Amcamın evinin dış kısmını kiralamıştı. Küçükken tanışmıştık. Allah onların hepsine rahmet eylesin.

